

KISS AURÉL

A munkásművelődés néhány kérdéséről

A szocialista kulturforradalmat megvalósító és szolgáló művelődési folyamatok középpontjában a proletárdiktatúra létrejötte óta ott áll a munkássztyált sujtó, súlyosan hátrányos kulturális örökség megszüntetése, az osztály és a kultúra új minőségű és tartalmú kapcsolatainak kialakítása. E folyamatban azonban – amely a társadalom (s benne a munkássztyál) kulturális arculatát átformálta és alapvetően megváltoztatta – a hatvanas években (máig is ható) belső ellentmondások keletkeztek – az impozáns eredmények mellett. Az általános gazdasági, társadalmi fejlődés által szabott műveltségi követelmények növekedésével egyidejűleg ugyanis érzékelhetővé vált a munkásság kulturális igényeinek és szokásainak átalakulása, aktivitásának oszkenése. A felismert ellentmondás feloldását sürgető általános és politikai érdekek közismertek: a pártértekezleteken és a X. kongresszuson konkrét és egyértelmű művelődési program kidolgozása kezdődött meg, ma már ezek alkalmazásának gyakorlati tapasztalatait vehetjük számba.

Azok a társadalmi feltételek és kulturális lehetőségek, amelyek között e művelődéspolitikai folyamat kibontakozott, nem ígérnek a művelődést szervező-irányító szervezeteknek, intézményeknek könnyű munkát. Figyelembe kell vennünk, hogy a megye gazdasági fejlődésének talán legdinamikusabb szakasza tart a hatvanas évek végétől. Ebben a periódusban az új iparszerkezet kialakítása, a termékstruktúra és a termelési kultúra átalakítása, a gazdaságirányítási rendszer követelményeinek helyi viszonyokra alkalmazása a munkásság kulturális viszonyait, művelődési magatartását átalakító társadalmi erőkoncentráció lehetőségeit korlátozták. Illetve az alapvető gazdaságpolitikai feladataink megoldása utáni időszakra transzponálták. S az is köztudott, hogy a jelzett gazdasági folyamatokkal egyidőben a megye munkásságának belső társadalmi szerkezetében is bizonyos átrendeződés zajlott le.

Az ipari munka vonzerejének, a munkaerőszükségletek hatására már a hatvanas évek óta tart az új munkásréteg bekapcsolódása a szervezett ipari termelésbe. (Az elmúlt három évben az új munkahelyek száma meghaladta a 7000-et). Ez az alapvetően, s főként távlataiban sokat ígérő folyamat számos – ellentmondásos, vagy rövid távlatokban negatív hatású – „mellékterméket” is létrehozott: megnőtt az ingázó dolgozók száma (a jelenleg megyénkben körülbelül 70 000 főt számoló munkásság 40-50 százaléka nem a lakóhelyén dolgozik), akiknek kulturális viszonyai, lehetőségei átmenetileg kedvezőtlennek váltak. Másrészt az új munkahelyek jelentős része új (s részben távlataiban is) kisüzemekben jött létre, ahol a munkásművelődés objektív feltételei, a nagyüzemi munkásságra jellemző politikai tradíciók még nem alakultak ki. Az új üzemek kollektíváiban az életforma, a gondolkodásmód, a kulturális igények és szokások számos átmeneti vonást mutatnak. Az új munkásrétegek iparba áramlásából fakadó sajátos ideológiai és kulturális hatásokat a megye nagyobb hagyományú nagyüzemei sem kerültek el. Részben ezzel is magyarázható, hogy a munkáskultúra régi és pozitív hagyományainak (például a munkásművészeti mozgalom) fenntartása és továbbfejlesztése ma több erőfeszítést igényel, mint a korábbi években.

Sokféle, elsősorban az irányítók munkájában megnyilvánuló szemléleti hibával, téves beidegződéssel kellett megküzdeni. S kell részben a közeljövőben is számolni.

Nem alakultak ki azok az átfogó vezetési módszerek és arányok, amelyekben a gazdasági-politikai-művelődési és szociális területek mindegyike jelentőségének megfelelő szerepet, helyet kap. Különösen a letelepült, vagy letelepülő új üzemek esetében érvényes ez a megállapítás. Ott, ahol az üzemszervezés sajátos gondjai méginkább a termelés-szervezés irányába fordították a vezetés figyelmét és fő energiáit. Az irányítás munkájában, szemléletében tapasztalt másik sajátos fogyatékoság a művelődés funkcióit illető kellő tudatosság hiánya. Gyakorta találkozhatunk ötletszerű, nem a tényleges helyzetelemzésen alapuló „tervezéssel”, a kulturális élet szervezésben az összehangolatlan jelével, a távlatok meghatározásának hiányával. (Ezt tükrözik a kulturális alapok felhasználására vonatkozóan időről-időre végzett vizsgálatok is) Így a munkahelyi művelődés objektív feltételei – a lassú javulás ellenére – ma még elmaradnak a társadalmi szükségletektől, kevés helyen biztosítanak a jelentkező kulturális igények kielégítésére megfelelő lehetőséget.) A ma is szakszervezeti kezelésben működő 12 kultúrotthon állapota, az épületek állaga, belső struktúrája, működési körülményei ma már alig felelnek meg a korszerű közművelődési igényeknek – s egyre nehezebben elégítik ki a hagyományos művelődési követelményeket is. Némileg kedvezőbb alakultak a munkásság lakóhelyi művelődési viszonyai, nagyobb hiányosságok csak Balassagyarmaton, Salgótarján egyes peremkerületi részeiben és a salgótarjáni járás néhány községében okoznak kulturális vákumot.)

A bonyolultabb feltételek között végzett munka irányai azonban egyre tisztábban fogalmazódnak meg, egyre konkrét cselekvési lehetőségek formájában jelennek meg. Így vált nyilvánvalóvá, hogy a spontán igények befolyásolása, a szükségleteknek megfelelő kulturális magatartás kialakítása az érdekviszonyok konkretizálását, művelődési ösztönzők kialakítását, érvényesítését feltételezi. A hagyományos érdekelttség (nagyobb egzisztenciális biztonság, fokozottabb anyagi megbecsülés, munkahelyi perspektívák) a szakmai művelődésben hat elsősorban és – a technikai-termelési feltételek szabta korlátok ellenére – széles körben. Egyre több nagyüzemben keresik az általános műveltség emelését szolgáló ösztönzők alkalmazási lehetőségeit, főként a felnőttoktatás hatókörének bővítése terén (Kohászati Üzemek, Siküveggyár, Öblösüveggyár, Jobbágyi Textilművek, stb.) Több nehézség ellenére ezeknek az ösztönzőknek legszélesebb körével a nagy munkástömegeket átfogó szocialista brigádmozgalom rendelkezik. Elsősorban a kulturális magatartást kedvezően befolyásoló pozitív üzemi légkör és értékrend kialakításában játszott szerepe révén. Ezért is fordult a közelmúltban e – kulturális vállalások minőségében ma még szerény eredményeket, de igen nagy lehetőségeket felvonultató – mozgalom felé a közművelődés figyelme. Ma még szűk körben hat az életmód pozitív változásainak (elsősorban a lakásvizonyok javulásának) kulturális ösztönzőként való felfogása; elsősorban az életmódkutatás kialakulatlanága, a közművelődési felfogásban érvényesülő konzervatív elemek miatt.

Néhány éve, s egyre szélesebb körben segíti a munkásság művelődési viszonyaira ható közművelődési tevékenységet az a felismerés, amely a munkássá válás és a közművelődés összefüggéseit tárta fel. Elsősorban a TIT érdeme, hogy e felismerés nyomán gazdagabb tevékenység bontakozik ki. Az ismeretterjesztés rendszerében közvetített szakmai, állampolgári, munkajogi és munkaegészségügyi, közgazdasági és politikai tartalmak jól egészítik ki a munkahelyi kollektívák össze-

kovácsolását. Segítői a politikai és közösségi rendezvények, fórumok rendszere által kifejezett törekvéseknek.

A közművelődés tudatosabb és tervszerűbb részvétele a munkásság művelődési viszonyainak fejlesztésében feltételezi a korábbi globális szemlélet feladását, a feladatok és eszközök szükséges differenciálását. Noha az általános társadalmi érdekek a munkásság valamennyi rétegétől megkövetelik az általános és szakmai műveltség fejlesztését, a permanens művelődési folyamatban való részvételt – a közművelődésnek más eszközöket kell mozgósítania a szakmunkástanulók, ifjúmunkások kulturális aktivitásának fokozására, s más a jelentős kulturális hátrányokkal küzdő segédmunkásság körében. Eltérő feltételek között kell a társadalmi-politikai szervezetek támogatásával a nagyüzemi munkásság kulturális hagyományait felhasználni, és az új vagy a kisüzemekben hagyományokat építeni.

Az eddigiekben jelzett – a cselekvési irányokra jellemző – tudatosulás nem elsősorban elméleti kutatómunka eredménye, hanem a hatvanas évek végén megindult határozottabb karakterű tevékenység során szerzett tapasztalatok általánosítása. 1970 – a tudatos feladatmeghatározás – óta is számos jelentős tényezővel segíti a közművelődés a munkásság kulturális viszonyainak fejlesztését. Évente több tízezerre tehető azoknak a száma, akik valamilyen szakmaszerző tanfolyamon képezik magukat. A TIT-elődások hallgatói közül átlagosan 20 – 25 000 fő üzemi munkás, a szakszervezeti és tanácsi könyvtárak munkája révén az ipari munkásság 33-38 százaléka tartozik a többé-kevésbé rendszeres olvasók közé. Eredményes munkával járul a munkásművelődés fejlesztéséhez – szakkörökkel, klubjaival, vetélkedőivel – a művelődési otthonok egy része.

A különféle vizsgálatok, elemzések (például a salgótarjáni munkásság körében végzett művelődés-szociológiai vizsgálat) és a gyakorlati tevékenység tapasztalatai azonban arra is figyelmeztetnek, hogy a kétségtelen változások ellenére intenzívebb, tudatosabb és tervszerűbb munkára van szükség. Az izlés-konzervativizmus, az aktív kulturális magatartás fejletlensége, esetenként a kulturális „fogyasztás” iránti érdektelenség és igénytelenség, a megnövekedett szabad idő célszerűtlen felhasználása jelentős munkásrétegekre jellemző még.

A művelődési lehetőségek gazdagodásával, az alkalmak és a választék bővítésével nem azonos arányban növekedett a munkásság kulturális aktivitása. A művelődési hátrányok erősülése, az életmódban és kulturális szokásokban bekövetkezett változások következtetéses figyelembevétele, a művelődési viszonyok társadalmi hátterének további alakítása hosszabb folyamatot igényel, s eredményei sem máról-holnapra jelentkeznek.

A munkásság mai kulturális magatartását gyakran vagyunk hajlamosak kívülről, egy absztrakt módon megfogalmazott társadalmi igény alapjáról megítélni. De találkozni olyan szemlélettel is, amely csak a megtett út oldaláról, a változás tényeit rögzítve méri a munkásság mai művelődési állapotát.

Az elégedettség és az azonnali változásokot, gyökeres fordulatokat sürgető türelmetlenség szélsőségei – ezt az elmúlt évek vitái és gyakorlata egyaránt igazolták – nem vezethetnek eredményes cselekvéshez.

Az a tény, hogy a szabad idő felhasználásának, az aktív pihenésnek sokféle formája alakult ki az elmúlt években, a lakosság minden rétegében, a munkásság körében is éreztette hatását. A kiskert-mozgalom, a hobbyk, az utazási igények és lehetőségek növekedése a hagyományos eszközrendszerű közművelődést: „nehéz helyzetbe” hozta (noha távlatokban részben segíti is.)

Megnőtt a TV nagyarányú jelenlétével a konkurrencia is (ma a megyében 1000 lakosra 191 készülék jut). A TV veszélyes versenytárs voltát nemcsak változatos műsorszolgáltatása és szinte korlátlan lehetőségei miatt, hanem kultúrházaink állapota és helyárai miatt is érezzük.

A munkásművelődés gyakorlatát irányítóknak és szervezőknek több, a kulturális szférán kívüli elemet is számításba kell venniük az elmúlt évek folyamataiból. Például azt, hogy a lakásépítési kedv és szükséglet, mely a fiatalabb munkásgenerációkat érinti elsősorban, jelentős energiákat (és sza-

bad időt) köt le – ma elsősorban a művelődés rovására. Ugyancsak a szabad idő felhasználását befolyásolja, hogy az új munkásrétegek kötődése előző gazdasági bázisukhoz, a mezőgazdasághoz, ma is erős. Igényeik, szokásaik, kötöttségeik (háztáji) kulturális magatartásukat ma erősebben meghatározzák, mint az új társadalmi helyzetük szabta követelmények és szokások.

Ezeknek figyelembevételén túl a közművelődés megújulása szükséges a műveltségfelfogásban végbement változások követése révén. A Palócföld egyik múltévi számában közölt interjúk (s méginkább a gyakorlat) tanúsága szerint is a human orientációjú műveltségfelfogás vonzereje erősen csökkent, viszont a szakmai művelődés jelentősége minden társadalmi réteg körében jelentősen megnőtt.

A közművelődés feladatainak, cselekvési lehetőségeinek, mozgósítható tartalékainak számbavétele részben megtörtént, elsősorban a munkásság társadalmi magatartását befolyásoló szervezetek, érdekvédelmi és politikai tényezők feladata az adódó lehetőségek felhasználása. Az ezen a téren tapasztalt kezdeti törekvések nagyobb távlatokat ígérnek. E távlatok realizálása fokozottabb politikai feladatvállalást és kezdeményező-készséget igényel. A szakszervezet, az ifjúsági mozgalom és az üzemi pártiszervezetek munkájában kifejeződő politikai erő felhasználását.

CSONGRÁDY BÉLA

Munkások és öntevékeny művészet

Salgótarján mindössze százegynéhány évet kitevő történelmének, félévszázados városi múltjának karakterisztikus vonásait a munkásmozgalom foglalja egységes keretbe. A századfordulótól a felszabadulásig a szervezett politikai harcok, az embertelen körülmények között is elért gazdasági eredmények és a mozgalmi tevékenység talaján született fejlett munkáskultúra tették ismertté a város nevét. Mindmáig – közel három évtizednyire társadalmi fejlődésünk sorsdöntő fordulatától – lényegében egy fogalommal bővült az általános jellemzők köre: a nagyvonalú városrekonstrukció, a korszerű urbanizációs törekvések új vonásként illeszkednek a Salgótarjánról kialakult összképbe.

A gyökeresen megváltozott életmód, a megújult életforma természetszerűleg más tartalmat ad a munkáskultúra néven összefoglalt tevékenységi formáknak is. Kiszélesedett-e vagy szűkült, gazdagabb lett-e vagy elszegényedett a – létszámban és tudásban egyaránt jelentősen gyarapodott – munkásság kultúrateremtő illetve fogyasztó tevékenysége: e kérdésnek sokoldalú, differenciált vizsgálata az aktuális közművelődési feladatok egyike. A felmérések megkezdését sürgette a munkáscentrikus művelődéspolitikai cselekvési programja.

E fogalom jelentésváltozásának, terjedelmének elemzése meghaladja mondandónk kereteit. Ugyanakkor a munkáskultúra egyetlen – egykor szinte meghatározó jellegű – területét, az öntevékeny művészeti mozgalom helyi eredményeit, gondjait, perspektíváit kiemelve, mint a város kulturális arculatának egészét ma is nagymértékben befolyásoló tényezőről szólhatunk.

A jelen helyzet megítélésének kiindulópontja az a kétségtelenül örvendetes tény, hogy az öntevékeny művészeti mozgalomnak napjainkban is van bázisa a szervezett munkások körében. A mozgalom válságos időszakait, korszakváltásait „túlélő”, több évtizedes múltú együttesek a szakszervezeti művelődési otthonok keretei között működnek. Tevékenységük során tiszteletet parancsoló hagyományokat őriznek – s mint kitüntetések, sikeres szerepléseik bizonyítják –, fejlesztenek tovább. Mind a Bányász és a Kohász Fúvószenekar, mind a Bányász Férfikar képes kiemelkedő teljesítményre a hasonló